

Тема. Правління Володимира Мономаха

Мета: ознайомити учнів з особливостями зовнішнього і внутрішнього становища Київської Русі за часів князювання В. Мономаха; сформувати в учнів знання про прихід до влади князя В. Мономаха, основні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики, боротьби за об'єднання всіх Київських земель.

Розвивати вміння аналізувати і порівнювати історичні явища та події, оцінювати їх значення, узагальнювати фактичний матеріал, робити висновки, давати характеристику історичним діячам, розкривати їх місце в історичному процесі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, умінь, навичок з елементами інтеграції: література, математика.

Форми і методи: використання інтерактивних технологій: «рольова гра», «мікрофон», «чиста дошка». Робота з картою, підручником.

Обладнання: портрети В. Мономаха, картки із завданнями, роздатковий матеріал, мультимедійний проектор.

Епіграф уроку:

«Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтеся»

В. Мономах

Хід уроку:

I. Організація навчальної діяльності.

Привітання.

Робота із картками «Мій настрій». Буквою «П» позначіть смайлик, який відповідає вашому настрою на початок уроку.

II. Актуалізація опорних знань.

Учитель.

Київська держава (Русь-Україна) – одна з наймогутніших держав Середньовіччя. Наші предки - слов'яни доклали чимало зусиль, щоб зміцнити її та вберегти від ворогів.

Атмосферу того часу добре передав у своєму вірші С. Скляренко.

Трудилися вони у поті чіл своїх,

Орали землі, ставили оселі,
Воздвигли городи і частокіл
І в клопотах буденних трудних діл
Сади садили, будували села.
Сварилися, бо рід ішов на рід
І плем'я кров братерську проливало.
На князя князь ішов, і був розбрід.
І знов був мир, за рало брався рід,
Русі знамена сонце осявало.
Боролись предки. З моря і степів
Ворожі хижі орди налітали.
Палили городи і нищили засів.
Та проти них встала тьма списів.
Мечі із піхов люди витягали.
Спасибі вам за цю тернисту путь,
В труді й на раті гідно ви стояли,
Нікому з нас ніколи не забудь,
І кожному годиться пом'янути,
Що ви створили, що ви збудували.
Учитель. Де розташована Русь-Україна.

Робота з картою.

Карта історичного атласу «Київська держава в останній чверті X- першій половині XII ст.»

1. У якій частині Європи була розташована Київська Русь?(Східній).
2. Які моря омивали її береги?(Чорне (Руське), Балтійське (Варязьке).
3. Назвіть столицю цієї держави?(Київ).

Дидактична гра «Чиста дошка»

(Використання гри сприяє активізації роботи учнів під час сприйняття нового матеріалу).

Правила гри. Учитель на дошці записує терміни, дати, імена історичних осіб. Учні їх пояснюють і дошка поступово стає чистою. (1054 р., уділ, тріумфірат, ізгої, половці, 1068 р., 1072 р., «Правда Ярославичів», снем, «отчина»)

III. Оголошення теми, мети, завдань уроку

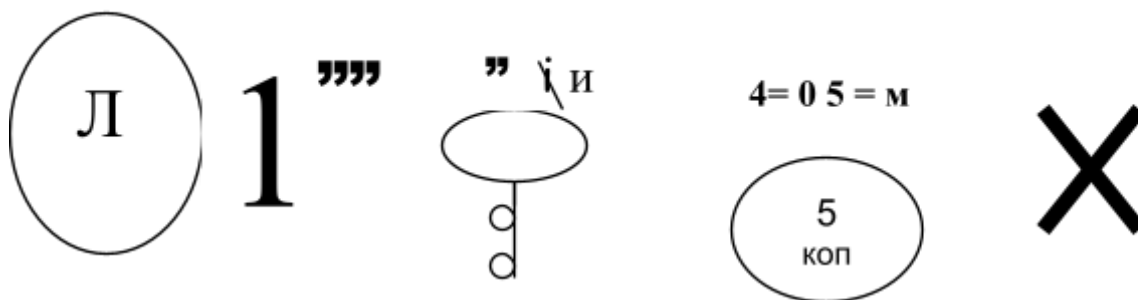
Учитель. Сьогодні ви познайомитесь із новими термінами, датами, іменами історичних осіб.

А допоможуть нам літописець, історик, енциклопедист та біографи.

Розв'язавши ребус, ми дізнаємось, хто буде головним героєм уроку (**слайд 2**).

Енциклопедист нам пояснить, що таке ребус.

*Ребус – загадка, в якій слова, що розгадуються, подано у вигляді малюнків у поєднанні з літерами та іншими знаками.

(Володимир Мономах)

Учитель. Тема уроку: «Правління Володимира Мономаха » (**слайд 3**).

На уроці ви дізнаєтесь: яким був життєвий шлях Володимира Мономаха, чим уславив себе князь, яку внутрішню і зовнішню політику здійснював Мономах, посідаючи великокнязівський престол (**слайд 4**).

IV. Вивчення нового матеріалу. (**слайд 5**)

1. Київське повстання

Учитель. Помираючи, Я. Мудрий заповідав своїм синам жити в злагоді і мирі. Та недовго пам'ятали діти мудрий заповіт. Між братами, як ви знаєте, почалися уособиці, які несли горе і руйнування. Вони послаблювали країну в той час, коли їй загрожували сусідні племена і держави. І ось за такої обстановки між князями несподівано запанував мир. Русь знову набула єдності і сили для відсічі зовнішнім ворогам. Що ж сталося?

Надаю слово літописцю. (слайд 6)

Коли навесні 1113 року помер великий князь Святополк Ізяславич, його побожна жінка за давньою традицією влаштувала роздачу добра князя. Роздачі з княжої скарбниці виявилися досить щедрими: вдова намагалася якось залагодити неприємну історію із сіллю, якою князь спекулював у змові з лихварями. Проте такі дії мали протилежний результат. Кияни розцінили це як слабкість влади і, зібравшись на віче, вирішили запросити на князівський престол Володимира Мономаха. Однак той відмовився, пославшись на рішення Любецького з'їзду. Тим часом озброєні кияни погромили двір тисяцького Путяти, а слідом почали нищити квартали іноземців, особливо єврейських купців і лихварів. (слайд 7)

Налякані подіями бояри і купці вдруге звернулися до Володимира Мономаха із проханням посісти престол у Києві: «Іди, князю, у Київ, а як не підеш, то знай, що багато лиха вчиниться, це не тільки двір чи соцьких... пограбують, а ще й нападуть... і на бояр, і на монастирі, і будеш ти відповідати, князю, коли пограбують і монастирі. Почув це Володимир і пішов до Києва. Сів на столі отця свого і дідів своїх, і смута вляглася». (слайд 8)

Учитель. А коли все це відбулося? Давайте розв'яжемо хронологічну задачу. Володимир народився за рік до смерті свого діда Я. Мудрого. У 60-річному віці він сів на престол. У якому році став Мономах великим київським князем? (слайд 9)
($1054-1=1053$ р., $1053 + 60 = 1113$ р.). Роки правління князя – 1113-1125 (запис у зошитах)

2. Володимир Мономах (1113-1125 рр.) (слайд 10)

Учитель. Кінець квітня 1113р. Мономах ось-ось має прибути до Києва. Уявімо себе киянами, що з нетерпінням очікують на його приїзд. І ось він нарешті з'явився. (слайд 11)

Зовнішній вигляд князя В. Мономаха описав російській історик Татищев: «Він був гарний обличчям, очі в нього були великі, волосся рудувате й кучеряве. Лоб високий, борода широка. На зріст він був не дуже високий, але міцний тілом і дуже сильний». - Які риси характеру, на вашу думку, були необхідні князеві, як державникові, полководцеві? (Витримка, стриманість, патріотизм, сміливість, хоробрість).

- Чому саме князя Переяславського Володимира запросили кияни? Спробуємо це з'ясувати, послухавши біографів.

1-ий біограф. Володимир був сином князя Всеволода, найулюбленішого Ярославового нащадка. Мати його Анна – грекиня, донька Візантійського імператора Константина IX Мономаха. Він мав три імені: княже - Володимир, хресне - Василь, дідівське по матері – Мономах.

2-ий біограф. Княжич народився в Києві. Але вже через рік сім'я переїхала до Переяслава. У цьому невеличкому місті пройшли його дитячі роки.

Навчання Володимира ратної служби почалося у день, коли йому виповнилося три роки. Маленького княжича, за стародавнім звичаєм, посадили вперше на коня. А коли Володимирові виповнилося 7 років, його, як і всіх князівських і боярських дітей, віддали до навчання. Відтоді Володимир з дня у день багато годин проводив за читанням і письмом. Вивчав слов'янську і грецьку мови.

3-ій біограф. Своє князювання на Русі Володимир Мономах почав з 13 років. У 1066р. він самостійно почав князювати у Ростовсько-Суздальській землі, з 1070 – у Смоленську. З 1072 -1078 р. у Володимирі - Волинському, з 1076 -1094 рр. – у Чернігові.

4-ий біограф. Ще змалку звик виконувати складні, недитячі доручення. Володимир став фактично мечем у руках свого батька. Оскільки Всеволод не любив воювати, а надавав перевагу читанню книжок й «сидячи вдома знав 5 іноземних мов». Уже в 13 років Володимир прилучився до занять, які за тодішніми уявленнями личили княжому званню – військової справи і полюванню.

Учитель. Кияни не пошкодували, що покликали Мономаха. Від кінця 11 до початку 12 ст. Володимир Мономах став, так би мовити, душею всієї Руської землі, однією з найбільш шанованих постатей. Він безперервно спрямовував свою діяльність на оборону Русі від половців. Талант полководця поєднувався у Володимира з неабиякою особистою відвагою. Він завжди прагнув боротися проти ворогів, об'єднати князів, домогтися миру і злагоди між ними, а значить, припинити міжусобні війни. Згадайте, що саме Мономах був ініціатором одного із з'їздів князів.

Учитель. І зараз ми станемо свідками цієї історичної події. (слайд 12)

Слово історику.

Історична довідка: дата та події -1097р. Місце події – місто Любеч біля Києва. Учасники 6 руських князів (Святополк Ізяславич, Володимир Мономах, Олег Святославич, Давид Святославович, Василько Ростиславич, Давид Ігорович). Зібрали вони в Любечі нараду для влаштування миру, і сказали один одному.

Рольова гра:

Святополк Ізяславич. Для чого губимо руську землю, самі проти себе усовищі діючи?

Володимир Мономах. Сьогодні ми зібралися в Любечі для вирішення важливих питань.

Давид Святославич. Половці землю нашу разносять і радіють, що між нами війна точиться.

Олег Святославич. Життя немає від тих кочовиків, руйнують наші міста, забирають в полон наших матерів і сестер.

Василь Ростиславич. У 1068р. у битві на річці Альті не змогли їх здолати.

Давид Ігорович. Як маємо діяти?

Святополк Ізяславич. Я хочу, щоб кожен мав право на вотчину(батьківські землі)

Володимир Мономах. Я пропоную: припинити ворожнечу поміж собою. Негоже, щоб брат ішов на брата.

Давид Святославич. А якщо відтепер хто проти кого стане, то проти того будемо ми всі й чесний хрест!

Олег Святославич. Хай буде проти нього хрест чесний і вся земля Руськая!

Василь Ростиславич. Відтепер з'єднаймося в одне серце, щоб боронити рідну землю.

Давид Ігорович. Так і зробимо! Цілуймо чесний хрест.

Учитель. Дякую учасникам.

Якими були ухвали Любецького з'їзду князів? (Снем проголосив новий порядок наслідування землі – вотчинний та закликав князів спільно боронити Руську землю від ворогів.) Так, вотчин було три – Київ, Чернігів і Переяслав. Вони переходили у спадкову власність старших Ярославичів. Володарем Русі визнавався той із них, хто мав своєю отчиною Київ.

Володимир Мономах був єдиним серед давньоруських князів кінця XI – початку XII століття, який не зазнав від половців жодної поразки. Половці настільки боялися Мономаха що, за свідченнями давнього літопису, «лякали ним дітей в колисці».

(слайд 13)

Особливо вдалим були походи 1103, 1107, 1111 років. Внаслідок його перемог половці змушені були відійти аж до Грузії. Мономах перемагав половців, хоч ті завжди переважали чисельно, завдяки таланту полководця. Він чи не перший на Русі збагнув вигоди блискавичного удару, несподіваності обхідного маневру, спирався у походах на виплекану князем бойову дружину. Усього Мономах здійснив 83 великих походів, узявши в полон 300 половецьких ханів. Один з великих походів відбувся в 1103 року на р. Сутінь, де загинули 20 половецьких ханів, а переможцям дісталася велика здобич. Ще успішнішим був похід 1111 року, коли руські війська, підійшовши аж до Сіверського Дінця, захопили багато половецьких міст. Володимир Мономах відіграв неабияку роль і в укріпленні кордонів Київської Русі та спорудженні оборонних укріплень на півдні. Таким чином, Володимир Мономах був не тільки організатором, а й активним учасником боротьби з половцями, чим здобув неабияку славу.

Кочівники більше не турбували Русь, і можна було зосередитись на внутрішніх державних справах. Він прагнув зосередити у своїх руках більшість руських земель, і це йому вдалося: він контролював $\frac{3}{4}$ земель Русі, що забезпечувало необхідні кошти для утримання сильного війська.

Правління Мономаха стало часом розквіту держави. Він знову відродив владу князя київського, всі князі корилися йому. У своїх стосунках з підвладними князями Володимир Мономах дотримувався не принципу от чинності, а принципу сюзеренітету – васалітету, тому переміщував їх з одного столу на інший, а інколи відбирав їхні отчини. Силою свого авторитету він зміг завоювати підтримку бояр та багатих купців. Також не забував про бідних, дослуховувався до їхніх скарг, закріпив у своєму кодексі їхні права – (дозволив закупам подавати скарги на своїх панів) і цим ще більше заслужив поваги серед простих людей. Він любив правду і судив сам у своєму дворі. Його суд завжди приймав справедливі рішення. **(слайд 14)**

У 1113 році він видав «Устав» - збірник правових норм, який увійшов до «Руської правди». В «Уставі» було здійснено спробу вирішити найболючіші проблеми суспільного розвитку – обмеження лихварства, скасування перетворення вільних людей на холопів за борги тощо. Уперше було визначено права та обов'язки селян, які потрапляли в кабалу через невідпрацьований борг (закупи).

Успіхи політики Мономаха позитивно вплинули на внутрішній розвиток Русі. Пожвавилися існуючі та виникли нові торговельні й господарські зв'язки. Величними будівлями прикрасилися міста. Під Києвом було споруджено міст через Дніпро (слайд 15).

Володимир Мономах дбав про піднесення міжнародного авторитету Київської Русі. Як і Ярослав Мудрий, Володимир укладав династичні шлюби з європейськими володарями. (слайд 16).

Міждинастичні зв'язки поєднували Київ з Візантією, Англією, Швецією, Норвегією, Данією, Германською імперією, Угорщиною. Сам одружений з донькою англійського короля, він і сина Мстислава одружив з донькою шведського короля. Він князував 12 років.

3. «Повчання дітям» (слайд 17)

Учитель. Помираючи, залишив своїм дітям заповіт, у якому осмислив свою діяльність і передав досвід нащадкам. Цей заповіт дістав назву «Повчання» - це високохудожній літературно-публіцистичний твір. Ми коротко знайомилися із твором під час уроків етики у 5 класі, більш докладно ви його вивчатимете на уроках української літератури у 9 класі.

Під однією назвою в «Повчанні» об'єднані чотири окремі літературні твори: «Повчання дітям», життєпис, лист до князя Олега Святославича та молитва. Проте авторство останнього, як нещодавно з'ясували історики, не належить Мономахові. Це джерело мемуарного характеру, бо у ньому князь пригадує минулі роки, описує військові походи. Що таке мемуари розкаже нам енциклопедист.

*Мемуари – це літературний твір у формі записок, написаний від першої особи – учасника або свідка відображених у ньому подій (слайд 18).

Послухайте уривок із «Повчання дітям» та подумайте, чого навчав князь своїх синів.

Вправа «Бінго»

Запишіть на чоловічкові моральні принципи, які виховує князь у дітей.

Попрацюйте у парі та підкресліть ті чесноти, які повторюються у вас із сусідом по парті. **(слайд 19)**

Які із заповідей Володимира Мономаха не втрачають актуальності і сьогодні?

Учитель. Володимир Мономах помер 25 травня 1125 р. у віці 72 роки **(слайд 20)**.

Поховано його у Софійському соборі м. Києва. Пам'ять про Володимира Мономаха увічнена в сучасній Україні у м. Прилуки Чернігівської області князю встановлено пам'ятник. Це – чотириметрова бронзова скульптура старого князя Мономаха, що сидить на троні під високим шпилем, тримаючи в руках перо і сувій з «Повчанням». Пам'ятник створив скульптор С. Т. Кантур, а відкриття його відбулося у день святкування першої річниці Незалежності -24 серпня 1992 року **(слайд 21)**.

Ювілейна монета із зображенням Володимира Мономаха **(слайд 22)**.

Поет Ю. Шкрумеляк дав таку оцінку князю:

По незгодах між братами
Ти заблис, як зірка ясна.
Бо без тебе Україна
Процвітала горда, красна.
Добрий чесний ти й розумний.
Справедливо став судити –
Ти сильнішим не дозволив
Слабких кривдити й гнобити.
Міцною владою держав ти
Пребагату Україну,
І на ворога водив ти
Свою славную дружину.
Ти князів до згоди кликав,
Як дітей та рідна мати:
Знайте всі, що тільки згода
Може тривко будувати!

Учитель. Існує легенда про так звану «шапку Мономаха» (слайд 23)

Так називали царський вінець, який разом з іншими регаліями царської влади подарував Володимирі Мономаху візантійський імператор Костянтин Мономах. Цією шапкою вінчалися на престол усі наступні князі, а потім і царі Московської держави аж до Петра I. Хоча насправді шапка Мономаха була виготовлена значно пізніше. Нині зберігається в Кремлі в Оружейній палаті м. Москва.

В народі кажуть: «Ох, тяжка ця шапка Мономаха!».

- Чому так говорять? (Важка роль правителя, велика відповідальність)

Це добре зрозумів син Мономаха – Мстислав Великий, який продовжив політику батька щодо збереження єдності Русі (слайд 24).

Опрацюйте роздатковий матеріал про діяльність князя – останнього правителя єдиної держави.

V. Узагальнення та систематизація знань.

Вправа «Незакінчені речення» (слайд 25)

1. В.Мономах народився_____ року.(1053)
2. Його дідом був _____.(Ярослав Мудрий).
3. Батька звали _____.(Всеволодом).
4. Мати була дочкою візантійського імператора_____.(Констянтина Мономаха).
5. Хресне ім'я князя _____.(Василь).
6. Князь вивчав мови _____. (слов'янську, грецьку).
7. Князювання в Києві почав у _____ років.(60).
8. Не зазнав жодної поразки від _____ (половців).
9. З'їзд князів відбувся у місті _____(Любечі).
10. Коли ? (1097р.)
11. З'їзд затвердив _____ порядок землеволодіння (вотчинний).
12. Також з'їзд визначив три вотчини: _____ (Київ,Чернігів, Переяслав).

Самоперевірка (слайд 26)

Розв'яжіть рівняння: $a - b + c - d = x$ (слайд 27)

a – рік смерті Ярослава Мудрого;

b – рік хрещення Русі;

c – рік Любецького з'їзду князів;

d – вік, коли Мономах сів на престол;

x – ? (рік битви на р. Сутінь із половцями).

$(1054 - 988 + 1097 - 60 = 1103)$ (слайд 28)

VI. Підсумки уроку

Час правління Мономаха був одним з найщасливіших в історії Київської Русі.

Чи згодні ви з думкою історика : «Після Ярослава ніхто не залишив по собі такої гучної і доброї пам'яті, як Володимир Мономах...» (слайд 29)

Як ви думаєте чому його часто порівнюють з часами правління Ярослава Мудрого? (слайд 30)

(Обидва припинили міжусобиці, встановили одноосібну владу. Ярослав Мудрий створив звід законів, а В. Мономах їх доповнив. В обох були сильні династичні зв'язки з правителями європейських держав. Час правління обох - час миру, внутрішніх гараздів і розквіту).

Сьогодні, коли Україна у важкому становищі, теж дуже важливо зберегти нашу єдність.

Оцінювання учнів.

Вправа «Мій настрій» Буквою «К» позначіть смайлик, який відповідає вашому настрою на кінець уроку.

VII. Домашнє завдання (слайд 31)

Опрацюйте параграф 14.

На основі розповіді вчителя і тексту підручника складіть

таблицю «Внутрішня і зовнішня політика Володимира Мономаха».

Виконайте творчі завдання (скласти кросворд, написати оповідання, скласти схему)

(слайд 32)

«Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтеся», - казав В. Мономах. Щиро вам цього бажаю!